

YUNUS EMRE'NİN FELSEFESİ

Prof.Dr.İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU

Yunus Emre, 14. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamını kaybetmiş bir Türk ozanıdır. Türklerde çoğu kez felsefe ve bilgelik şiirle anlatılırdı. Eski kamlar nasıl toplumun mânevî önderi ise, İslâmlaşmış Türklerde de kimi tasavvufçular bilgelikte önder sayılıyordu. 1071'de yapılan Malazgirt savaşından sonra Türklerin Anadolu'ya kesin olarak yerleşmeleri, hoşgörü sahibi bilgelerin önemini burada daha da artırdı. İnsanlara bir gözle bakan ve her türlü mezhep tutuculuğunu aşmış bulunan tasavvufçu bilge kişiler, Anadolu halkının kaynaşmasına da yardımcı oldu. Bunlar, kendilerine özgü felsefeyi kimi zaman şiir halinde dile getirerek bu işi kültürde başardılar. 12. yüzyıl Türk düşünürü Ahmet Yesevî'nin de Divanı-ı Hikmet adlı yapıtı ile bu çığır Orta Asya'da geliştirdiği bilinmektedir.

İşte Anadolu'da yükselen en özgün seslerden birisi Yunus Emre'nin sesidir. Çoğumuz Yunus'u bir ozan olarak biliriz ve severiz. Oysaki Yunus'un ölmezliğini sağlayan asıl öge, onun felsefesi ve varlığa bakışıdır. Kuşkusuz Yunus'un felsefesini yorumlamak ve anlatmak için ciltler doldurmak gerekir. Biz burada onun felsefesinin bir bölümüne kısaca değinmekle yetineceğiz. Hiç değilse, Yunus'un felsefede ne denli özgün bir düşünür olduğunu vurgulayacağız.

Kuşkusuz felsefesinin başlıca konuları arasında varlık bilimi, bilgi kuramı, özgürlük ve insanın değeri sorunları vardır. Yunus bütün bu sorunlar üzerinde durduğu gibi, ayrıca kendine özgü varoluşçuluk da yaratmıştır. Şimdi kısaca onun görüşlerine eğilelim:

Yunus ve Varlık

Yunus, ontolojisinde özneyi, nesneden önce kabul etmektedir. Ona göre varlıkta esas olan, bilinç sahibi insandır. Evren var olmadan önce de insan vardı. Ancak var olan bu insan, Tanrı'nın zâtından uzakta değildi. İnsan bilinç sahibi bir varlık olarak hem kendi varlığını biliyordu, hem de yüceliğine âşık olduğu Tanrı ile var olmuştu. Bu var oluş, ruhsal

bir var oluştu. Bakınız Yunus kimi deyişlerinde bu durumu şöyle açıklamıştır:

Âdem yaratılmadan
Can kalıba girmeden
Şeytan lânet olmadan
Arş idi seyran bana "1"

Yer gök kayım durduğu
Denizler mevc vurduğu
Cennet-u hûr olduğu
Cümle sana bahane

Dahi yer gök yoğ idi
Cümle söz mensûh idi
Âşıklar tapar idi
O bî-nişan Subhana "2"

Yoğ idi hem levh-u kalem
Ne on sekiz bin bu âlem
O demde Havva vü Âdem
Ne ad-u ne sanda idi

Geldik bu mülke bahane
Seyreyledik hoş şahane
Sefer kılarız uş yine
Vatanımız anda idi "3"

Akln ererse sor bana, ben evvelde kandaydım
Dilersen deyiverem, ezeli vatandaydım
Kalû Belâ söylenmeden, tertip düzen ilenmeden
Hak'tan ayrı değildim, ol ulu divandaydım "4"

Yunus böylece insanın bedeninden önce varlığını ve değerini vurgulamıştır: Var olmanın nedenini ve zamanını araştırmıştır. Varlığın Tanrısal bir yönü bulunduğunu vurgularken, insanın ruhsal açıdan evrenden önce olduğunu belirtmiştir. Ancak insanın evrenden önceliği bedensel bir öncelik değildir. İnsan, bilinç olarak evrenden öncedir. Tanrı ile başbaşadır. Hatta Tanrı'da duyularla açıklanamayacak biçimde dağılmıştır. Bu açıdan insanda tanrılık güç de olmuştur. İnsan bir yönü

1 Yunus Emre, Bütün Şiirleri, Hazırlayan: Cahit Öztelli, s. 88, Milliyet Yayınları 1971.

2 Yunus Emre, Bütün Şiirleri, s. 124.

3 Yunus Emre, Bütün Şiirleri, s. 163.

4 Anılan Yapıt, s. 245.

ile Tanrı'dan gelmiştir. Öteki yönü ile onda dağılarak varlığının en yüksek noktasına ermiştir. Bu en yüksek noktaya, başka bir deyimle Tanrıda dağılma noktasına aşkla ulaşmıştır. Aşk insanı öyle yakmıştır ki kendini Tanrı'dan ayrı görmemiştir. Kimi zaman insan, bu vecd sonucunda Tanrı'dan aldığı tanrısal güçle düşünmüş ve konuşmuştur.

Ancak, Yunus, belli bir süreçten sonra bedensel yaratmayı ve evrenin oluşunu doğrulamıştır. Bu oluşta insanın da özel bir yeri vardır:

Ol kadir-i kün feyekûn
Lütfedici rahman benim
Kesmeden rızkını veren
Cümlelere sultan benim

Dört türlü nesneden hasıl
Bilin benim işte delil
Od ile su toprak yel
Bünyad kılan Yezdân benim "5".

Kün deminde nazar eden
Bir nazarda dünya düzen
Kudretinden han döşeyen
Aş nöbetin vuran benim "6".

Bu ifadelerden Yunus'un yaratılışı kabul ettiğini anlıyoruz. Ne var ki Yunus'un felsefesinde insan, yer yer Tanrı ile özdeşleşiyor ve her şeyde Tanrı ile birleşmiş görünüyor. Bununla birlikte var olma hikmeti Tanrı tarafından verildiği için insanın ayrı bir bilinci de vardır. İnsan Tanrı'ya aşiktir ve O'na yaklaştıkça olgunluğa erer.

O halde Yunus'a göre insan ruhsal yönü ile tanrılık bir varlıktır ve evrenden öncedir. Dünyaya bedensel olarak gelen insan, tasa ile kucaklaşmıştır. Ancak insan, yüceltiği ve sevdiği yaratan Tanrı'nın irâdesine boyun eğmiştir. Evren yaratılmış ve insan dünyada sınavlarla karşılaşmıştır. Yunus, insanın evren yaratılmadan önceki durumunu bir şiirinde şöyle anlatıyor:

Bu cihana ben gelmeden sultan-ı cihanda idim
Sözü gerçek, hükmü revân, öl hükm-ü sultanda idim
Halâyık bunda gelmeden, gökler melayık dolmadan
Bu mülke bünyad olmadan mülk-ü Yaradanda idim
Gussa beni görmez idi, kaygu eli ermez idi
Endişe şehrinden taşra bir yüce mekânda idim "7".

5 Yunus Emre, Bütün Şiirleri, s. 272.

6 Anılan yapıt, s. 236.

7 Bak., Anılan yapıt, s. 255.

Çarh-ı felek yok idi
 Canlarımız var iken
 Biz o vakit dost idik
 Azrail ağyar iken

Çalap aşkı candaydı
 Bu bilişik andaydı
 Âdem Havva kandaydı
 Biz onunla yâr iken

Canlar orda bilişti
 O dem gönül ilişti
 Âlem halkı karıştı
 Denizler kaynar iken

Ne gök vardı ne yer
 Ne zeber vardı ne zir
 Komşu idik cümlemiz
 Nûr dağın yaylar idik

Ne oğul vardı ne kız
 Ervah idik orada biz
 Yunus dosttan haber ver
 Aşk ile göynür iken "8".

Yunus Emre'nin felsefesinde varlığın başlangıcı Tanrı'ya uzanmaktadır. Her şeyin nedeni O'dur. Varlıkta daha sonra insan bulunmaktadır. İnsan sevgisi ve olgunluğu derecesinde Tanrılık güçten payını almaktadır. Bu sevginin coşkusu ile insan kimi zaman kendini Tanrı gücünde duymaktadır. İnsan, bilinci ile kendini öteki nesnelere ayıracak güçtedir. Evren yaratılmadan önce insan ruhsal açıdan huzur içindeydi. Evren yaratılınca insan bedeni ile de var oldu. Tasa ve sıkıntılarla kucaklaşmaya başladı. Her nesneyi Tanrı yarattı. Ancak dünya geçicidir. Önemli olan insanın olgunluğudur.

Yunus ontolojisinde yaratmayı şöyle ifade etmiştir:

Hak bir gevher yarattı kendinin kudretinden
 Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden
 Yedi kat yer yarattı o gevherin tozundan
 Yedi kat gök yarattı o gevherin buğundan "9".

XX

8 Bak., Yunus Emre, Bütün Şiirleri, s. 306.

9 Bak., Anıdan yapıt, s. 305.

Yarattım ay-u günü gökte nişan eyledin
Emrini veribidin gövdede can eyledin
Yarattım bu kuşları, birisi bulmaz diri
Birisi ete bakmaz adın doğan eyledin

XX

Bir nice kullarına kemha donlar giydirdin
Birisi bulmaz gömlek eiğerin kan eyledin
Yazın akan suları buzlar ile bağladın
Kışın kara yerlere çayır çimen eyledin
Düz ettin bu yerleri, âkıbet yıkacaksın
Andın Kur'ân içinde "men aleyhâfan" ettin "10".

YUNUS EMRE VE TASA

Batı varoluşçuluğunda varlık özden önce gelir. Bu görüş Hegel'in felsefesine uymamaktadır. Çünkü Hegel'e göre ideada olan gerçekte vardır. Gerçekte var olan da ideaya uygundur. Bunu biraz açıklarsak düşünce varlığa, varlık da düşünceye uygundur demektir.

Batı varoluşçuluğu Aristoteles'ten beri önem verilen özün yani bilincin varlıktan önce geldiği düşüncesine de terstir. Çünkü ötedenberi özün, realitede bulunmayan varsayımlara yönelmesi geçerliydi. Daha doğrusu insan düşüncesinin bilinç sayesinde varlıkları da aşdığı doğrulanmıştı. Oysaki Kierkegaard'la başlayan Batı varoluşçuluğu varlığın özden önce olduğu ilkesini getirmiştir. Kierkegaard'tan az çok ayrımlı varoluşçuluk yapan Martin Heidegger, Gabriel Marcel, Jaspers ve Jean-Paul Sartre gibi düşünürler de bu ana ilke doğrultusunda felsefelerini geliştirmişlerdir. Batı varoluşçuluğuna göre varlık insan bilincini etkiler. O halde düşünce de bir ölçüde varlığa bağlıdır. Bilinç varlıktan sonra gelir.

1320 yılında yaşamı sona eren Türk düşünürü Yunus Emre'nin varoluşçuluğu Batılı filozoflarınkinden temelde ayrımlıdır. Yunus Emre varlığı üç dereceli görmektedir: 1- Tanrı, 2- İnsan, 3- Evren.

Ancak Yunus'un felsefesinde insanın durumu çok ilginçtir. Çünkü insan bir yönü ile tanrısaldir. Öteki yönüyle özdekseldir (maddidir). İnsan öz olarak, bilinç olarak Tanrı ile vardır. Ancak insan, varolma nedenini Tanrı'dan alır. İnsan Tanrı katında mutludur; bedensel gereksinimlerin ötesindedir; Tanrı'ya âşıktır; huzur ve coşku içindedir. Ne

10 Bak., Anılan yapıt, s. 320.

var ki Tanrı'nın dileğiyle belli bir süreçten sonra evren yaratılmıştır. Evren öyle yaratılmıştır ki Tanrı'nın iradesi, gücü ve bilgisi ışığında oluşmuştur. Bu nedenle evren de gerçekte Tanrı'dan gelen bir varlıktır. Evren'in yaratılmasıyla insan ruhsal acundan koparılmış ve yer yüzüne bedensel yapısıyla gelmiştir. Eski huzurunu ve mutluluğunu yitirmiştir. İnsan Tanrı'da varken özülle yani bilinci ile O'nun yüceliğini biliyor, O'nu seviyor ve mutlu oluyordu. İnsanın yeryüzüne beden kalıbına girerek inmesiyle huzuru kaçmıştır.

Görülüyor ki Yunus'da öz-varlık ilişkisini kesin biçimde ayırmak güçtür. Bilinç başka bir deyimle insanın ruhsal yönü bedenden önce ve Tanrı katında mutluluğa ermiştir. Yer yüzünde ise daha önce var olan bilince yani ruhsal öze beden eklenmiştir. Ancak sonradan öze eklenen bu bedensel varlık insanı etkilemiştir. İnsan, böyle ikili varoluşun sonucu olarak huzurunu yitirmiştir. Çünkü insanın bedeni beslenme ister. Gereksinme insanı çıkar ilişkileri içine iter. İnsanın özü ise Tanrı katındaki mutluluğa ulaşmak ister. Hiç değilse bedensel tutkuları aşarak yüksek değerler alanına yükselmek ister. Bu çatışma insanı tasaya ve sıkıntıya sürükler. İnsan yer yüzünde gariptir ve özlem çekmektedir. Bunun nedeni varlığındaki ikili durumdur. Başka bir deyimle öz - beden çekişmesidir. Kimi zaman insan, bu dünyaya niçin getirildiğini de Tanrı'ya sormak ister. Böyle anlaşılmasız dünyada kendini sallantıda sayar. Bir takım mümkünlerle çevrili olduğunu görür. Her an ayağının kayma olasılığı olduğunu düşünür. Hiçlikle kucaklaşır gibi olur. Tasa, sıkıntı ve boğuntu peşini bırakmaz. Bırakmaz ama var olduğunun da bilincindedir. O halde bu açmazlar, bu düğümler ve bu açıklanması güç durumlar içinde insanın kaderi nedir? Bütün bunlar Yunus'un tasaları arasındadır. Ancak O, kimi zaman tasadan kendini kurtararak sevgi yön temini izler. Coşku ile Tanrı'yı başka bir deyimle daha önce var olduğu öncesiz acunu düşünür. Böylece tasayı yenmeğe çahşır. Ancak yine de Yunus, yer yüzünden çoğu kez yakınmaktadır. Bu yakınma kimse aleyhine değildir. Kendi varlığındaki ikili durumdan doğan bir yakınmadır. Bu, öyle bir yakınmadır ki sevgi kıvılcımları arasında boğulur. Yunus'un tasesını biraz da kendi şiirlerinde görelim:

Bu dünya dönmüş zindana
Koydular bizi zindana
Zindanda gülmek mi olur
Yürüyeyim yana yana

Dünyada dertsiz baş olmaz
Derdolanın âhi dinmez

Yanar yüreğim söyünmez
Yaram erişmiştir cana

Ben bir garipçe bülbülüm
Gülüstan'a güle geldim
Dilerdim avunam gülem
İnemem doldu cihana

Yunus Emrem bu dünyada
Kim güldü ki sen gülesin
Küllü hep ağlayı geçti
Kim geldi ise cihana "11".

XX

Deniz oldu bir kaç kadeh, susalığım kanmaz benim
İniltilerim kesilmez, gözüm yaşı dinmez benim
Gel varalım bizim ile ki giresin bahçelere
Daim öter bülbülleri, gülistanım solmaz benim "12".

XX

Dolap niçin inilersin
Derdim vardır inilerim
Ben Mevlâ'ya âşık oldum
Onun için inilerim
Benim adım dertli dolap
Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş çalap
Derdim vardır inilerim

Yunus bunda gelen gülmez
Kişi muradına ermez
Bu fânide kimse kalmaz
Derdim vardır inilerim "13".

XX

Ecel büke belimizi
Söyletmeye dilimizi
Hasta iken hâlimizi
Soranlara selâm olsun

11 Bak., Yunus Emre, Bütün Şiirleri, Hazırlayan: Cahit Öztelli, s. 93. Milliyet Yayınları 1971.

12 Bak., Aynı yapıt, s. 278.

13 Bak., Yunus Emre, Bütün Şiirleri, Hazırlayan: Cahit Öztelli, s. 279.

Tenim ortaya açıla
Yakasız gömlek biçile
Bizi bir âsan veçhile
Yuanlara selâm olsun

Dünyaya gelenler gider
Hergiz gelmez yola gider
Bizim halimizden haber
Soranlara selâm olsun

Miskin Yunus söyler sözün
Yaş doldurmuş iki gözün
Bizi bilmeyen ne bilsin
Bilenlere selâm olsun "14"

YUNUS VE OLUŞ

Herakleitos'dan beri oluş felsefesi dikkati çekmiştir. Gerçekte her şeyin aşını Logos'da gören Herakleitos, evrenin devamlı bir oluş halinde bulunduğunu söylemiştir. Ona göre her şey devinim içindedir. Bu oluş karşıtların birbirine dönüşü biçiminde devam eder. Tıpkı sıcaklığın soğukluğa dönüştüğü gibi. Maddenin ilk aşlı olan Logos gerçekte ateştir. Her şey en sonunda bu ateşe dönüşecektir. Evrendeki bu akış bir nehrin suyuna benzer. Akan aynı suda iki kez yıkanmak olanaksızdır. Ancak Herakleitos'un oluşu fizikseldir.

Yunus'un varoluşçuluğunda oluş vardır. Yunus'a göre oluş hem evrende, hem de insanda vardır. İnsandaki oluş da ikiye ayrılır: 1- Fiziksel (bedensel) oluş, 2- Felsefî oluş. Bu ikinci anlamda oluşa ruhsal oluş ya da manevî oluş da diyebiliriz.

Yunus için önemli olan felsefî oluştur. İfadelerinde hep bu oluşun önemini dile getirmeğe çalışır. Fiziksel oluşu anlatırken de felsefî oluşun anlamına dikkati çeker. İnsanın bedenini aşan bir şeyin var olduğunu, bedenin geçici bulunduğunu ve bu dünyadaki yaşamın sınırlı bir süreç niteliği taşıdığını dile getirir. Devinim halindeki bu süreçte insan, Tanrı katındaki yerine yükselmeğe çalışmalıdır. Çünkü insan ilk yurdundan kopmakla garip olmuştur. Kendine yabancılaşmıştır. Bir durumdan ötekine geçerken adımını iyi atmalıdır. Bu adımı iyi atamazsa ilk yurduna başka bir deyimle tanrısal kattaki kutsal yerine erişemez. İnsanı oluş halinde de aşk kurtarabilir. Şimdi onun bu düşüncesini dizelerinde görelim:

14 Bak.. Aynı yapıt, s. 328-329.

Ey aşk eri aç gözünü
 Yer yüzüne eyle nazar
 Gör bu lâtif çiçekleri
 Bezenübën geldi geçer

Her bir çiçek bin naz ile
 Över Hakk'ı niyaz ile
 Bu kuşlar hoş avaz ile
 O padişahı zikreder

Rengi döner günden güne
 Toprağa dökülür gine
 İbretdürür anlayana
 Bu ibreti ârif duyar

Ne gelmeğin gelmekdürür
 Ne gülmeğin gülmekdürür
 Son menzilin ölmekdürür
 Duymadınsa aşktan eser "15"

X

Bülbülem, uş öte geldim
 Dilde menşur tuta geldim
 Burda miskin sata geldim
 Geyiğim otlağım orda

Kim ne bile ne kuşum ben
 Şol ay yüze tutaşım ben
 Ezeliden sarhoşum ben
 İçmişim ayağım orda "16"

Yetmiş ömrün âhir olmuş
 Nâzik tenin leke olmuş
 Gözlerin göğü sararmış
 Benzin de solmuş ola mı

Fâni dünyanın beyleri
 Giyerler türlü donları
 Yatmışlar kara toprağa
 Gözleri dolmuş ola mı "17"

X X

15 Bak., Yunus Emre, Bütün Şiirleri, Hazırlayan: Cahit Öztelli, s. 335-336, Milliyet Yayınları, 1971.

16 Bak., Aynı yapıt, s. 79.

17 Bak., Yunus Emre, Bütün Şiirleri, s. 144.

Kanda bulam isteyibeni, ey gönül seni kandasın
 Kanda virâne var ise vallî gönül andasın
 Ey gönül sana uyaldan kalmadı yüzümün suyu
 Rahmet gele tâ ki sana kanda isen divânesin
 Bir lâhza olursun rüşen, bir dem yürürsün perişan
 Âlemlere nam-u nişan, derde esir, dermandasın
 Bir dem âbid, bir dem zâhit, bir dem âsî, bir dem mutî
 Bir dem gelir ki ey gönül ne dinde, ne imandasın
 Aşk başımdan aşıcagız, mevc vuruban taşıcagız
 Bir dem gelir ki ey gönül mescit ile Kur'ân'dasın
 Kayseri, Tebriz-u Sivas, Nahçıvan, Maraş-u Şiraz
 Gönül sana Bağdat yakın âlemlere divânesin
 Yunus imdi tapdur hemin, akıtma gözünün nemin
 Eğer bugün, eğer yarın çün Hak için kurbandasın ^{“15”}

YUNUS VE KABAHTLI OLMAK

Yunus'a göre insan metafizik elemle doludur. Bu dünyadaki hayatı seçmekle mutsuzluğu da seçmiş olur. İnsan, bu hayattan kopmak istemez ama sonlu bir varlık olduğunu da bilir. Bir yandan dünyadan göçmekle yükümlü olmak, öte yandan yaşamın gereklerine bağlı kalmak insanda ruhsal bir huzursuzluk doğurur. Bu huzursuzluğun ve bu burukluğun nedenini insanın ikili varlığında aramalıdır. Bir yanda Tanrısal katta mutluluğa ermek isteyen bilinç, öte yanda bilincin içinde yaşadığı bedensel zarf vardır. Beden beslenme ve yaşama istediği için kimi zaman bilinci geçici nesnelere sahip olmağa yönelir. Böylece de kabahtlilik ve metafizik elem doğar. Bu durumdan kurtulmanın tek çaresi Tanrı aşkıdır. Ancak tanrısal kata ulaşmak nasıl olacak? Dünyadaki kararlı yaşama geliş niçin? Tutkulardan kurtulmak her zaman olanaklı mı? Niçin insan kimi zaman kendisini mutsuz edecek aldanmalara yöneliyor? Bu sorunlar insanda metafizik bulantı uyandırır. Yunus için bunlar, yanıtı verilmesi ve aşılması gereken sorunlardır. Bakalım kendisi şiirlerinde bu konuya nasıl değiniyor:

Ömrüm beni sen aldattın
 Ah nideyim ömrüm seni
 Beni deprenemez kodun
 Ah nideyim ömrüm seni

Benim varım hep sen idin
 Canım içinde can idin
 Hem bana sultan idin
 Ah nideyim ömrüm seni

Gönlüm sana eğler idim
 Gül deyüben yıylar idim
 Garipseyip ağlar idim
 Ah nideyim ömrüm seni

Gider imiş 'bunda gelen
 Dünya işi cümle yalan'
 Ağlar ömrün yavı kılan
 Ah nideyim ömrüm seni

Hayrım şerrim yazılısar
 Ömrüm ipi üzüliser
 Gidip sûret bozulısar
 Ah nideyim ömrüm seni

Bâri kapıdan kaçmasın
 Göçgüncü gibi göçmesin
 Ölüm şarabın içmesin
 Ah nideyim ömrüm seni

Bir gün ola sensiz kalam
 Kurda kuşa öğün olam
 Çürüyüben toprak olam
 Ah nideyim ömrüm seni

Miskin Yunus bilmez misin
 Yoksa nazar kılmaz mısın
 Ölenleri anmaz mısız
 Ah nideyim ömrüm seni "19"

XX

Ey bana derviş diyen
 Nem ola derviş benim
 Dervişlik yaylasında
 Hareketim kış benim

Derviş adın edindim
 Derviş donun donandım

Yola baktım utandım
Hep işim yanlış benim

Hırkam tacım gözlerim
Fâsit işler işlerim
Her yanımdan gizlerim
Binbir fasit iş benim

Yoldan haber sorarlar
Söylerim inanırlar
Kalbim sâfi sanırlar
Vay ne düşvar iş benim

İçerime bakarsan
Buçuk pulluk nesne yok
Taşramın kavgasından
Âlemler dolmuş benim

Yunus eydür, yârenler
Ey gerçeğim erenler
Bu yolda olan haller
Allah'a kalmış benim "20".

XX

Ey bana iyi diyen
Adımı sûfi koyan
Acep sûfi mi olur
Hırka ile taç giyen

Başıma taç vurundum
Halka sûfi göründüm
Dışına hırka giydim
İçim bir kuru kovan

Bu dilim zikir söyler
Gönlüm fesat fikreyler
Hiç böyle mi zikreyler
Hakk'ı aşk ile seven

Gözüm yolun gözetmez
Kulak işitir tutmaz
Dilim yerinde yatmaz
Dâvâlar kılar yalan

Yunus gümansız bilir
 Yalançı yolda kalır
 Bir gün maksûdun bulur
 Gerçeklik ile yalan "21".

YUNUS VE AŞKIN BEN

Yunus Emre'nin felsefesinde iki türlü "Ben"den söz edildiği görülmektedir:

1- Kişisel olan ben ki biz buna nefis de diyebiliriz. Kişisel ben, insanın subjektif yönü ile ilgilidir. İnsan yer, içer, tutkular peşinde koşar. İnsan doğru ya da yanlış, yararlı ya da zararlı, haklı ya da haksız davranışlarda bulunabilir. İnsanın kişisel ben'i bedensel gereksinimlerin doyurulmasında önemli etkidir. Bu ben herkeste ayrı ayrıdır.

2- "Aşkın ben" ki biz buna kendi kendini düşünen ben de diyebiliriz. Aşkın ben kendi varlığı hakkında düşünen ve kendini öteki nesnelere ayıran bir bilinç halidir. Ancak "aşkın ben", bir yandan tanrılık bir yapıya sahiptir, öte yandan bedenle ilgi kurmuştur. Yunus kendisini Tanrı'da görürken nesne ile olan ilgisinden de yakındır. Ancak aşkın ben'in coşkulu durumlarında varlıkta Tanrı'dan başka birşey görmemektedir. Bununla birlikte "varlık Tanrı demektir", gibi bir savı da yoktur. Bütün sorun, insanın aşkın ben'i ile Tanrılık bir Varlık olduğunu bilmesi, buna karşın kendi dışındaki nesnelere ayrı yapısını bulmasıdır. Yunus, aşkın benin tanrılık yapısıyla bütün evreni Tanrı'da görmektedir. Görüşü böyledir ama kişisel benin tutkuları da insanı zaman zaman bunalıma sokmaktadır. İşte böyle durumlarda Yunus ne tuhaf bir dünyada yaşadığını kendi kendine sormaktadır. Âdeta dünyaya yabancılaşmaktadır. Böylece bulantı ve ruhsal buruklukla içiçe kalmaktadır. Bilincin aşkın durumu insana kendini aratmakta, kişisel ben ise bencil tutkulara götürmektedir. Yunus'a göre kurtuluş ve mutluluk, aşkın ben'in Tanrı'da coşkusundadır. Bu da Tanrısal aşkın ve bilinçsel varlığın en yüksek derecesidir. Bakalım sözünü ettiğimiz bu "ben" hallerini Yunus şiirlerinde nasıl anlatmıştır:

Ey aşk delisi olan, ne kaldın perakende
 O seni deli kılan gene sendedir sende
 Dünya âhiret ol Hâk, yer gök doludur mutlak
 Hiç gözlere görünmez, kim bilir ne nişanda

Ger meyhâneye vardım, onsuz yer göremedim
 Yine ona sataştım, girdim ise külhanda
 Her kim aradı cismin, cisminde buldu hasmın
 Ne dünya Âhret ona, ne assı, ne ziyanda
 Bir nicesine kaç der, bir nicesine tut der
 Kaçanla bile kaçır, bile durur duranda
 Bir nice kullarını giriftar eden oldur
 Medet edip erişen oldur gene zindanda
 Ayduklar miskin Yunus niçin deli oldun sen
 Ne akl-u fehim kalsın iş bu sırrı duyanda "422".

XX

Yunuslayın kemter kul
 Değmez Tanrı'ya bir pul
 Onun değil, bu usûl
 Üstat var can içinde "233".

XX

Severim ben seni, candan içeri
 Yolum vardır bu erkândan içeri
 Beni bende demem, bende değilim
 Bir ben var bende, benden içeri

Nereye bakar isem dopdolusun
 Seni nere koyam tenden içeri
 Beni sorıma bana bende değilim
 Suretim hoş yürür dondan içeri

Beni benden alana ermez elim
 Kadem kim basa sultandan içeri
 Senin aşkın beni benden alıpdur
 Ne şirin dert bu detmandan içeri
 Şeriat, tarikat yoldur varana
 Hakikat, marifet andan içeri
 Süleyman kuş dilin bilir dediler
 Süleyman var Süleymandan içeri
 Unuttum din diyânet kaldı benden
 Bu ne mezhepdürür dinden içeri

22 Bak., Yunus Emre, Bütün Şiirleri, Hazırlayan: Cahit Öztelli, s. 107-108, Milliyet Yayınları, 1971.

23 Bak., Anılan yapıt, s. 111.

Dinin terkedenin küfürdür işi
 Bu ne küfürdür imandan içeri
 Geçer iken Yunus şeş oldu dosta
 Ki kaldı kapıda andan içeri "24".

Görülüyor ki Yunus, felsefesini kurarken din, mezhep ve gösteriş noktasından değil, gerçeği ve varlığın aslımı araştırma noktasından hareket etmiştir. Her şeyden önce de insan bilincini betimlemeye önem vererek amacına ulaşmak istemiştir.

YUNUS VE YABANCILAŞMA

Yunus Emre, bu dünyaya kendini yabancı görmektedir. Kendi özü ile dünyanın yapısı arasında ayrımlar vardır. İnsan yaşadığını, varlığını ve düşündüğünü bilmektedir. Öteki nesnelere ise bu gibi özellikler yoktur. Görünüşte dünyada sallantılı durum vardır. Elinizi toprağa koyduğunuz zaman bir ses alamazsınız. Oysaki insan çeşitli yönleriyle ses vermekte ve kendi kendini yöneten bir yapı sunmaktadır. Kısacası bilinçli varlık insan ile bilinçsiz nesnelere eşit değildir. O halde insan kendisine sorulmadan getirildiği bu dünyada gariptir, yabancısıdır. Kaldı ki insan "aşkın beni" ile Tanrı katına yükselmek istedikçe de dünyaya yabancılaşmaktadır. Bu duygu, Yunus'u kimi zaman ağlatır, kimi zaman onu kuşlar için nefes söyletir, kimi zaman da ben buraya niçin geldim dedirir. İnsan Tanrı katından anlaşılması güç bir dünyaya gelmiştir. Öyle bir dünya ki insanın alın yazısında da yeri vardır. İnsan onun çekiciliğine kapılırsa tökezleyebilir. Ancak böyle bir dünyayı seçiş de, insanın kendi irâdesiyle olmamıştır. İnsanın burayı hangi koşullarda terkedeceği de belli değildir. Dünya geçici, aldatıcı, ancak ibretlerle dolu bir durak gibidir. İnsan burada âdetâ çileli bir sınav geçirmektedir. İnsanı bu yabancılaşmadan ancak tanrısal sevginin coşkusu kurtarabilir. Böyle coşkulu anlarda her şey tanrısal birliğe dönüşür gibi olur. O vakit insan da yalnızlıktan bir süre için kurtulur. Şimdi Yunus'un yabancılaşmasını kendi deyişlerinde görelim:

Ben bir acep ile geldim
 Kimse hâlim bilmez benim
 Ben söylerem, ben dinlerem
 Kimse dilim bilmez benim

Benim dilim kuş dilidir
 Benim ilim dost ilidir
 Ben bülbülüm, dost gülüdür
 Bilin, gülüm solmaz benim

O dost bana gelsin demiş
Sundum kadeh alsın demiş
Aldım kadeh içtim şarap
Artık gönlüm ölmez benim

Ne durum var ne durağım
Bir yerde yoktur kararım
Hakk'a münacâat etmeğe
Belli yerim yoktur benim "25"

Ata belinden bir zaman
Haktan bize destur oldu
Anasına düştü gönül
Hazineye düştü gönül

Orda beni can eyledi
Dört-ü on gün deyiceğiz
Et-ü sünük kan eyledi
Değzinmeğe düştü gönül

Yürür idim orda pinhan
Vatanımdan ayırdılar
Hak buyruğu vermez aman
Bu dünyaya düştü gönül "26"

XX

Taşdın yine deli gönül
Sular gibi çağlar mısın
Akdın yine kanlı yaşım
Yollarımı bağlar mısın

Nidem elim ermez yâre
Bulunmaz derdime çâre
Oldum ilimden âvâre
Beni bunda eğler misin

Yavı kıldım ben yoldaşı
Onulmaz bağrımın başı
Gözlerimin kanlı yaşı
Irmak olup çağlar mısın

25 Bak., Yunus Emre, Bütün Şiirleri, s. 277.

26 Bak., Anılan yapıt, s.219-220.

Ben toprak oldum yoluna
 Sen aşırı gözedirsin
 Şu karşıma göğüs gerip
 Taş bağırlı dağlar mısın

Harâmî gibi yoluma
 Arkunu inen karlı dağ
 Ben yârimden ayrı düştüm
 Sen yolumu bağlar mısın

Karlı dağların başında
 Salkım salkım olan bulut
 Saçın çözüp benim için
 Yaşın yaşın ağlar mısın

Esridi Yunus'un canı
 Yoldayım illerim hanı
 Yunus düşte gördü seni
 Sayru musun, sağlar mısın "27".

XX

Acep şu yerde var m'ola
 Şöyle garip bencileyin
 Bağırlı başlı, gözü yaşlı
 Şöyle garip bencileyin

Söyler dilim, ağlar gözüüm
 Gariplere göynür özüm
 Meğer ki gökte yıldızım
 Şöyle garip bencileyin

Nice bu dert ile yanam
 Ecel ere bir gün ölem
 Meğer ki sinimde bulam
 Şöyle garip bencileyin

Bir garip ölmüş diyeler
 Üç günden sonra duyalar
 Soğuk su ile yuyalar
 Şöyle garip bencileyin

Hey Emrem Yunus biçâre
 Bulunmaz derdine çâre

Var imdi gez şardan şara
Şöyle garip bencileyin "28".

XX

Sen bunda garip mi geldin
Niçin ağlarsın bülbül hey
Yorulmaz iz mi yanıldın
Niçin ağlarsın bülbül hey

Hey ne yavuz inilersin
Benim derdim yenilersin
Dostu görmek mi dilersin
Niçin ağlarsın bülbül hey

N'oldu şu Yunus'a n'oldu
Aşkın deryasına daldı
Yine baharistan oldu
Niçin ağlarsın bülbül hey "29".

YUNUS VE ZAMAN

Yunus'a göre insan zamansal bir varlıktır. İnsan varlığı zaman içinde etkin bir biçimde dağılmaktadır. İnsanın dağılan ve yokluğa dönüşen yönü bedensel varlığıdır. İnsanın bedensel yönü için zaman sonludur. Ruhsal yönü öncesiz Tanrı katından gelmiştir. Bedenin dağılmasından sonra da insan ruhu yaşar. Yunus dünyaya zaman içinde gelişi şöyle vurguluyor:

Geldik idi dünyaya
Biz de zaman içinde
Ömrüm de geldi geçti
Güman yaman içinde "30".

Gelin bir nazar eylesen
Noldu cihan içinde
Niceler toprak oldu
Bu az zaman içinde "31".

Yunus'a göre ölüm, insanın sonlu yönünü belirleyen her zaman gözönünde bulundurulması gerekli bir olaydır. Toplumda erdeme zat

28 Bak. Anılan Yapıt, s. 326-327.

29 Bak. Anılan Yapıt, s. 355-356.

30 Bak. Anılan Yapıt, s. 110.

31 Bak. Anılan Yapıt, s. 111.

davranışların kaynağında ölüm gerçeği üzerinde durmamak gelir. Ölümden korkmamak başka, insanın ölümün ne olduğunu ve hiçliği kendi kendine sorması daha başkadır. İnsana sormadan insanı bir güç tüketmektedir. Bu nedir? Bu tükeniştikten sonra insanın tinsel yönünün kadere nedir? Yunus, bütün bu konuları düşündükçe dünyanın sonluluğunu, yaşamın geçiciliğini ve somut varlığın insanın aşkın benine yabancılığını daha çok duymuştur. İnsanın özüne bir karşıt tez gibi duran dünyayı âdeta küçümsemiş ve sonlu nesnelere tutkularından sıyrılması yeglemiştir. Bu ereğe yönelmesinde ölümün anlamı, onu geniş ölçüde etkilemiştir. Onun ölümle ilgili şiirlerinden bir kaç parça örnek vererek konuyu metinlerle açıklamış olalım:

Ne acep olur şu âdem oğlanı
Öleceğin hic gönlüne gele mi
Azrail cırnağın urup canına
Alacağın hiç gönlüne gele mi "32".

Anma mısın sen şol günü
Gözün nesne görmez ola
Düşe sûretin toprağa
Dilin haber vermez ola "33".

Kefen donun olur yatak
Biter üstünde hem yaprak
Dola gözlerine toprak
Anadur ölmeğin aman "34".

XX

Teferrüç eyleyü vardım
Sabahın sinleri gördüm
Karışmış kara toprağa
Şu nazik tenleri gördüm

Yıkılmış sinleri dolmuş
Evleri belirsiz olmuş
Kamu endişeden kalmış
Ne düşvar halleri gördüm

Yaylalar yaylamaz olmuş
Kışlalar kışlamaz olmuş

32 Bak. Anılan Yapıt, s. 167.

33 Bak. Anılan Yapıt, s. 87.

34 Bak. Anılan Yapıt, s. 294.

Bar tutmuş söylemez olmuş
Ağızda dilleri gördüm "35".

YUNUS EMRE VE İNSANIN DEĞERİ

Yunus Emre mal mülk savında olmamıştır. Mal tutkusunun insanı evrensel düşünlere yoksun bırakacağını vurgulamıştır. Ayrıca yoksul kişilerin düşünülmesini salık vermiştir. İnsan için önemli öğenin kendi özdeğerleri olduğunu ve Tanrı'yı sevdiğe insanın olgunlaşacağını belirtmiştir. Yunus böylece sosyal adaleti sağlamak için mal dağıtmanın, insanı Tanrı katında daha değerli kılacağını anlatmak istemiştir. Bu konuda şu deyişleri dikkatle okumak yeter:

Korkar isen o tamudan
Alçak olgil sen kamudan
O günü nice Sırat'tan
Kamularla geçmek gerek

Geçip gitmek diler isen
Ya düşmeyeyim der isen
Şu kazandığın malını
Tanrı için vermek gerek

Kazandığın veriben
Yoksulları hoş görüben
Hak hazretine varuben
Oddan e kurtulmak gerek "36".

Çünkü ahrete kavisin
Ko bu yalancı dâ'visin
Mal ve hazine sevisin
Âşık isen nendir senin

Yeyip yedirgil fakire.
Eksilirse Tanrı vére
Bir gün tenin yere gire
Geri kalan nendir senin "37".

Yunus insanlara ayırım gözetmeksizin bir gözle bakmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Renk, ırk, dil, zengin ve yoksul ayırımı yapmaksızın insanlara sevgi kucağını açmıştır. İnsanın, kendi bilincinin farkında olan

35 Bak. Anılan Yapıt, s. 287.

36 Bak. Anılan Yapıt, s. 198.

37 Bak. Anılan Yapıt, s. 321.

onurlu bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Onun aşağıdaki şiirleri insancıl duygularını ve insana verdiği değeri ne denli güzel dile getirmektedir:

Hass-u âm, mûtî, âsî, dost kuludur cümlesi
Kullar yol vermeyince şahı kim görebile
Dosta gidenin yolu gönül içinden geçer
Bir amel cylemedim, gireyidim gönüle
Yctmiş iki milletin ayağın öpmek gerek
Onun için mâşuka, cümle millette bile ^{“38”}.

XX

Çalış, kazan, ye yedir, bir gönül ele getir
Yüz kâbeden yeğrekdir bir gönül ziyareti
Kerâmetim var diyen, halka sâlûsluk satan
Nefsin müslüman etsin var ise kerâmeti ^{“39”}.

XX

Gönül mü yeğ, Kâbe mi yeğ, ayıt bana aklı eren
Gönül yeğdürür zira kim gönüldedür dost durağı ^{“40”}.

XX

Müdde-i bizi görmez, gözüne girersevüz
Gerekse yüz kez varsın Kâbe'ye ulu hacca ^{“41”}.

XX

Vuslat halin eydiserem vuslat halin bilenlere
Yedi türlü nişan gerek hakikate erenlere
Evvel nişanı budurur, yermeye cümle milleti
Yerenler yerin kıldı yer değmedi yerenlere ^{“42”}.

XX

Ak sakallı bir koca
Bilemez hali nice
Emek yemesin hacca
Bir gönül yıkar ise

Gönül çalabın tahtı
Çalap gönüle baktı

38 Bak. Anılan Yapıt, s. 118-119.

39 Bak. Anılan Yapıt, s. 188-199.

40 Bak. Anılan Yapıt, s. 144.

41 Bak. Anılan Yapıt, s. 104.

42 Bak. Anılan Yapıt, s. 128.

İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise

Sen sana ne sanırsan
Ayrığa da onu san
Dört kitabın manası
Budur eğer var ise "43"

Yunus, bu deyişleriyle büyük dinlerin amacının ve anlamının bir noktada birleştiğini düşünmüştür. Bu anlam da insan haklarına ve insan kişiliğine saygıdır. Yunus, dinde biçimsel davranışların yetersizliği, tutkuları yenmenin gerekliliği ve gönül yapmanın önemi üzerinde de çok durmuştur. Görünüşüne bakmaksızın insanlarla bütünleşmeyi ve onlara içtenlikle davranmayı öğütlemiştir. Tanrı'ya giden yolun insana verilen değerden geçeceğine inanmıştır. Yunus'a göre özellikle kin gütmek, başkalarına yüksekte bakmak ve bencil olmak insanı küçültür. Biz yine Yunus'un şiirlerine dönerek görüşlerini daha yakından izleyelim:

Adımız miskindir bizim
Düşmanımız kindir bizim
Bir kimseye kin tutmayız
Kamu âlem birdir bize "44"

Yunus cydür, halim yaman
Dağları bürüdü duman
İşte İncil, işte Kur'ân
Seçebilirsen gel beri "45"

Yetmişiki millete, suçum budur hak dedim
Korku hiyânetedir, ya ben niçin kızaram
Şeriat oğlanları nice yol keser bize
Hakikat deryasında bahri oldum yüzerem "46"

XX

Dîn-ü millet sorar ise âşıklara dîn ne hacet
Âşık kişi harab olur, bilmez ne dîn, ne diyânet "47"

XX

43 Bak. Yunus Emre, Bütün Şiirleri, s. 130-131.

44 Bak. Anılan Yapıt, s. 133.

45 Bak. Anılan Yapıt, s. 179.

46 Bak. Anılan Yapıt, s. 237.

47 Bak. Anılan Yapıt, s. 348.

Hakikat bir denizdir, şeriat onun gemisi
 Çoklar girdi gemiye, denize dalmadılar
 Şeriat oğlanları bahsedip dava kılar
 Hakikat erenleri dâvâyâ kalmadılar
 Dört kitabı şerheden hakikatte âsîdir
 Zira tefsîr okuyup mânâsın bilmediler “48”.

Aşk imamdır bize, gönül cemaat
 Dost yüzü kıbledir, dâimdir salât
 Dost yüzün görücek şirk yağmalandı
 Anınçün kapıda kaldı şeriât
 Kimse dinine biz hilâf demeziz
 Din tamam olıcak doğar muhabbet “49”.

XX

Duymayanlar hâlimi dinin kodu der bana
 Neyile din beslesin cansız gönülsüz kalan
 Aşkın serhengi beni komadı hiç nesneden
 Ne İslâmda ne dinde anılmaz küfr-ü iman
 Şart-u farz olmaz anda canı aşka kalanda
 Cevapsız dil söylenür nice bilsin bu lisan “50”.

---

48 Bak. Anılan Yapıt, s. 340.

49 Bak. Anılan Yapıt, s. 349.

50 Bak. Anılan Yapıt, s. 290.